

**”Som når et land, der har været landfast,
river sig løs og synker”**

Arbejdsløshedsskam hos mænd i den danske arbejdsløshedsroman

*Af cand.mag. i dansk og engelsk Laura Thygesen
Syddansk Universitet*

De døende var værd at elske. Men han var ikke fysisk syg. Han var stærk og sund. Hans lidelse var ikke respektabel. Den kaldte ikke på medlidenhed. Han var et skvat. En fordærvet vare nederst i et hjørne på en af supermarkedets hylder. Han var jo bare en forbandet arbejdsløs. Ham var der ikke brug for. (Steensen-Leth, 1991/2016, s. 60-61)

I størstedelen af Bodil Steensen-Leths *Møller* fra 1991 er fortælleren Oluf lige så mismodig som i ovenstående citat. Han er arbejdsløs, og skammer sig så meget over sin ledighed, at han overvejer at begå selvmord. Men han og konen Elly er ikke ved at gå fra hus og hjem grundet tabet af Olufs indtægt, så hvad er det helt præcist, der får ham til at gå i hundene? Det ønsker denne artikel at svare på ved at undersøge arbejdsløshedsskam som affekt hos mænd.

Det er ikke kun i den offentlige debat og kønsforskningen, at maskulinitet har fået en fremtrædende plads i de senere år. Også litteraturen beskæftiger sig med måden at være mand på i dag, hvilket bekræftes af blandt andet Glenn Bechs *Farskibet* (2021) og Jesper Wung-Sungs *Ud af ti mænd* (2023). Steensen-Leths *Møller* er ganske vist fra før årtusindskiftet, men den skriver sig ikke desto mindre ind i den potentielt ”nyere” arbejderlitteratur, der blandt andet skildrer mennesker, som befinder sig uden for arbejdsmarkedet, eller som har en usikker relation til det (Lund, 2021, s. 87). Den samtidige arbejderlitteratur handler altså ikke længere kun om arbejdet, men også om fraværet af det eller angsten for at miste det (ibid.). Denne særlige udsathed bekræfter den britiske økonom Guy Standing, som med prekariatet beskriver en ny fremvoksende underklasse, der både består af ufaglærte fra arbejderklassen, immigranter og højtuddannede med et løst tilhørsforhold til arbejdsmarkedet (Standing, 2017). Som følge af prekariseringen af arbejdsmarkedet oplever denne gruppe af mennesker

at være særligt udsatte over for arbejdsløshed, fordi risiko bliver pålagt arbejdstageren, hvilket giver mennesker et større individuelt ansvar for at være konkurrencedygtige (Standing, 2017, s. 11).

Det er dog særligt bemærkelsesværdigt, at arbejdsløshed i denne type værker synes at have en altdågende indflydelse på mandlige fortælleres maskulinitetsopfattelse. For selvom vi befinder os i en tid, hvor der ses positivt på den emotionelle mand og den kærlige far, peger studier af maskulinitetsidealer samtidig på, at arbejdsløshed ikke legitimeres som en naturlig del af arbejdslivet (Bloksgaard et al., 2015). Derfor er det interessant at undersøge, hvordan samtidens arbejderlitteratur forholder sig til maskulinitet og arbejdsløshed, hvilket jeg vil stille skarpt på gennem en undersøgelse af arbejdsløshedsskam.

Dette er også hovedfokus hos Aarhus (2018), der undersøger, hvordan det føles at være arbejdsløs mand i Danmark i dag, og kaster lys over både de destruktive og produktive sider af arbejdsløshedsskam. I forlængelse af Aarhus vil jeg med en intersektionel tilgang undersøge, *hvorfor* mænd oplever arbejdsløshedsskam, og herunder hvilken relation skammen har til både maskulinitet, klasse og alder. Med udgangspunkt i affektteori vil jeg undersøge, hvilket negativt affektivt følelsesfællesskab der knytter sig til arbejdsløshed, samt hvordan også det danske beskæftigelsessystem medvirker til at udskamme arbejdsløse og dermed bidrage til dette følelsesfællesskab.

Jeg søger at få denne affektive side af arbejdsløshed belyst gennem litterære værker ud fra den antagelse, at man gennem litteraturen kan få adgang til en subjektiv indre verden, her den fænomenologiske oplevelse af at være uden arbejde (Felski, 2008). Og det er netop den indre oplevelse af at være arbejdsløs som mand, denne artikel vil undersøge gennem en analyse af tre litterære værker med arbejdsløse mænd som fortællere: Bodil Steensen-Leths *Møller* (1991), Jens Blendstrups *Slagterkoner og bagerenker* (2016) og Lau Aaens *Dagpengeland* (2012). I min analyse vil jeg ud fra en motivisk tilgang undersøge, hvordan arbejdsløse stigmatiseres på baggrund af manglende moral, samt hvordan stigmatiseringen forsøges modarbejdet af fortællerne gennem disidentifikation. Derudover vil jeg fokusere på arbejdsløshedsskam som en affektiv økonomi samt på, hvordan skammen internaliseres til en grad af interpellation. I denne sammenhæng peger jeg på, hvem der bliver gjort ansvarlig for arbejdsløshedsskammen.

For at kunne finde frem til ovenstående vil jeg fokusere på værkernes fortælleforhold og brug af ironi. Ironien fungerer nemlig som virkemiddel i alle værkerne til at parodiere og kritisere beskæftigelsessystemets håndtering af arbejdsløshed samt den affektive konsensus

om arbejdsløshed, som mændene bliver del af. Min artikel taler ind i *Aktualitets* særnummer fra 2023, der beskæftiger sig med maskulinitet som emne i samtidslitteraturen og er skrevet af arbejdsgruppen for ny skandinavisk litteratur ved Center for Uses of Literature. Af den grund vil jeg hen mod slutningen give mit bud på et af de spørgsmål, som danner baggrund for særnummeret, nemlig: ”Hvad kan litteraturen tilbyde mænd, der ikke føler sig hjemme i en traditionel maskulin identitet?” (Aarhus, 2023, s. 7). For det første er det netop gennem repræsentationen af skam hos mænd i samtidslitteraturen, at en forhandling af nye maskuline identiteter kan finde sted. Og for det andet kan man med et affektteoretisk perspektiv for øje glæde sig ved, at også mere positive følelser kan få lov at cirkulere, når humor bruges som litterært virkemiddel til at skildre skammen ved arbejdsløshed.

Maskulinitet, klasse og affekt

Selvom undersøgelser viser, at de mere traditionelle maskulinitetsidealer er i opbrud, er der fortsat høj opbakning til forestillingen om manden som forsørger, og arbejdsløshed bliver hos mænd forbundet med en decideret mangel på maskulinitet (Bloksgaard et al., 2015, s. 160). Traditionelt har det været i arbejdsarenaen, at mænd har kunnet vise deres værd og opnå status. Fuldtidsarbejdet har haft en stor betydning for den maskuline stolthed, fordi arbejdet ikke kun har betydet, at manden har kunnet forsørge sin familie, men også har medvirket til, at familiens liv blev organiseret omkring mandens beskæftigelse. Dette udspringer af den essentialistiske og komplementære kønsforståelse, der har et polariseret syn på køn og kønsroller. Grundlæggende anser essentialismen køn som ”en biologisk variabel indlejret i kroppen” (Heede, 2013, s. 271). Det er ud fra dette binære kønssystem, at der i det 19. og tidlige 20. århundrede blev konstrueret en kønsarbejdsdeling, hvor kvinden blev tildelt rollen som husmor og manden forsørger (Reinicke, 2010, s. 41).

Men i dag bliver den maskuline identitet ikke længere knyttet til rollen som eneforsørger: Ligestillingsidealet muliggør kvinder som selvforsørgende, den teknologiske udvikling overflødiggør nogle af de traditionelle mandearbejdspladser og maskulinitet bliver ikke længere forbundet med overlegenhed (Reinicke, 2010, s. 48). Alligevel afgiver mændene tvetydige svar, når der spørges til idealet om ekstrem selvstændighed, og der ses generelt højere tilslutning til dette traditionelle ideal hos ældre mænd, og hos mænd med lavere uddannelsesbaggrund (Bloksgaard et al., 2015, s. 156). Disse uklarheder bekræfter for det første, at de traditionelle maskulinitetsidealer ikke kan siges at være forsvundet fuldstændigt. Derfor kan mænd i dagens Danmark havne i et dilemma, hvis de forsøger at leve op til de

nye maskulinitetsidealer, mens de alligevel bliver hjem søgt af de gamle (Bloksgaard et al., 2015, s. 165). Det er netop dette dilemma, jeg vil have for øje i analysen af *Møller og Slagterkoner og bagerenker*, og især fordi begge fortællere kommer fra lavere uddannelsesbaggrunde. For det andet lægger de modsigende resultater i undersøgelsen op til, at man i studiet af maskulinitetsidealer beskæftiger sig med intersektionelle forskelle mellem mænd (Bloksgaard et al., 2015, s. 165). Det helt grundlæggende udgangspunkt for den intersektionelle undersøgelse er, at sociale kategorier som køn og klasse anses for at være dynamiske identitetsskabende kategorier (Christensen, 2019, s. 24). Samspillet mellem køn og klasse danner f.eks. baggrund for den engelske sociolog Beverley Skeggs' studie af arbejderklassekvinder, hvilket jeg vender tilbage til (Skeggs, 1997).

For at forstå et begreb som classeskam kan man trække på Rita Felskis beskrivelse af, hvad det vil sige at tilhøre den lavere middelklasse, hvilket kommer til udtryk som en proces, hvor individet bliver bevidst om sin egen utilstrækkelighed i andres øjne, fordi bestemte kulturelle normer og værdier opfattes som højerestående. Klasse har i den sammenhæng alt med Pierre Bourdieus økonomiske og kulturelle kapital at gøre (Felski, 2000, s. 39). Desuden beskriver Felski, hvordan classeskam har et socialt grundlag, netop fordi et individ vil føle skam, fordi det fejler i andres øjne (ibid.). På lignende måde beskriver Mathies G. Aarhus den skam, man føler som arbejdsløs, som "en slags intensiveret form for classeskam eller som en pludselig indtrængende skam, der skyldes selvets 'afsløring' som uønsket, uværdig eller taber i forhold til den eksisterende normative orden" (Aarhus, 2018, s. 182). Aarhus' afsløring af selvet kan oversættes til, at individet tilhører en klasse, der opfattes som pinlig, hvilket hos Felski er kendetegnende for den lavere middelklasse. I George Orwells værker bliver den lavere middelklasse præsenteret som druknende i en materiel kultur bestående af bl.a. falske tænder, blondgardiner, manicuresæt og andre materielle ejendele, der giver udtryk for stærke sociale forhåbninger (Felski, 2000, s. 35). Rædselsslagne for følelsen af skam stræber Orwells karakterer derfor efter respektabilitet ved at differentiere sig fra det, som de ikke vil kendes ved (ibid.). Klasse fungerer altså som en symbolsk differentieringsproces, hvor man distancerer sig fra og afgrænser sig fra en identitet, hvilket ifølge Felski i forhold til den lavere middelklasse kommer til udtryk som en stræben efter materielle, kulturelle og moralske værdier.

Netop moralske værdier spiller en særlig rolle for den franske sociolog Michèle Lamont, som i sit arbejde har fokus på, hvordan mennesker definerer deres identitet i lyset af moral og integritet. I sin undersøgelse af det symbolske grænsearbejde hos amerikanske

arbejderklassemand peger hun på, at de mænd, der tilhører arbejderklassen, bruger moralske standarder frem for økonomisk succes til at skabe menneskelig værdi. Disse standarder bruges især til at markere, hvem man *ikke* identificerer sig med, hvorfor de hvide arbejderklassemand tager afstand fra både sorte og fattige på baggrund af tanken om *det disciplinerede selv* (Lamont, 2000, s. 3). Denne idé bygger på, at mændenes arbejdetik og ansvarsfølelse gør dem moralsk overlegne, og her sidestilles altså socioøkonomisk status med moralsk værdi (ibid.). Moralsk værdi bliver således i høj grad forbundet med at være hårdtarbejdende og ansvarsfuld, men det bliver også forbundet med at kunne forsørge og beskytte sin familie (Lamont, 2000, s. 21). Det klassifikationssystem, hvorigennem mændene forstår deres egen identitet, placerer fattige lavest i hierarkiet og dømmer dem endda som uværdige, fordi mændene forbinder fattigdom med dovenskab. Særligt stigmatiseres den gruppe af fattige, der er afhængige af velfærdsydelse, fordi de modtager penge uden at arbejde for dem. Fattigdom begrundes i højere grad med mangel på personlige egenskaber end med strukturelle forklaringer såsom nedskæringer eller generelle prekære arbejdsforhold (Lamont, 2000, s. 134).

At klasseskam manifesterer sig som symbolsk grænsedragning mellem mennesker, bekræftes også af Beverley Skeggs' studie af arbejderklassekvinder. Skeggs tager udgangspunkt i Bourdieus habitusbegreb, som hun dog kritiserer, fordi hun mener, at individer kan vælge ikke at identificere sig med en identitetskategori (Skeggs, 1997, s. 81). For kvinderne i studiet er en central del af deres positionering nemlig en disidentifikation med arbejderklassen som klasseidentitet, hvilket kommer til udtryk i deres fortolkninger og vurderinger af sig selv. Klassificeringen opstår i lyset af en forestilling om en respektabel middelklasse, hvilken de måler sig selv igennem, og hvis klassificeringssystem de er afhængige af (Skeggs, 1997, s. 74). I deres higen efter denne respektabilitet, der bedst kan forklares som en social værdi, ønsker kvinderne at tage afstand fra arbejderklassen, der bliver stigmatiseret som farlig, patologisk og uværdig (Skeggs, 1997, s. 1). Fordi disidentifikation blandt andet sker på baggrund af moralske distinktioner, finder jeg også begrebet brugbart i analysen af arbejdsløse mænds identitetsopfattelse. Derfor vil jeg i de følgende analyser bruge Lamonts arbejde til at fremhæve sammenhængen mellem maskulinitet, moral og lønarbejde, mens jeg vil trække på Skeggs' begreb om *disidentifikation* til at beskrive, hvordan de arbejdsløse mænd i værkerne aktivt afviser den subjektposition og stigmatisering, som deres usikre tilknytning til arbejdsmarkedet nu tilbyder dem. I et forsøg på at undgå arbejdsløshedsskam mobiliseres

denne disidentifikation i situationer, hvor mændene har behov for med moralske distinktioner at hæve sig over de værdier, de i hvert fald ikke vil identificeres med.

Hvis de arbejdsløse fortællere identificerer sig med en stigmatisering af arbejdsløse, vil det forårsage skam, fordi de ikke kan leve op til normen om at være en selvforsørgende mand i samfundets øjne. Dette giver skamfølelsen et altafgørende socialt aspekt, hvilket uddybes af affektteoretiker Sara Ahmed. I *The Cultural Politics of Emotion* (2004) tager Ahmed udgangspunkt i Silvan Tomkins' definition af skam som en slags eksponering eller afsløring, der medfører en selvbebrejdelse. Følelsen af skam kommer til udtryk i kraft af, at andres blik på individet udstiller det og opdager en dårlig kvalitet, som altså omfatter hele individet, hvilket fører til adskillelse af individet som noget "andet" (Ahmed, 2004, s. 105). Dog kræver denne afsløring, at individet bliver vurderet af en ideel anden, der kunne være "lig" individet, og hvis vurdering derfor har betydning for individet (Ahmed, 2004, s. 106). Det er altså ønsket om at blive set og tilhøre et fællesskab, der driver værket bag idealiseringen, som i høj grad hænger sammen med moralitet. Selve følelsen af skam bekræfter individets interesse i at leve op til idealerne, hvorfor frygten for at opleve skam i sig selv har et moraliserende og opdragende aspekt. Kan man ikke leve op til den sociale kontrakt for normativ eksistens i et givent rum, må man altså betale den affektive pris i form af skam (Ahmed, 2004, s. 107).

Ahmed har desuden fokus på affekters performative egenskaber, og hun påpeger, at følelser knytter sig til objekter og mennesker (Ahmed, 2004, s. 1). Desuden er det for Ahmed centralt, at den kulturelle cirkulation af følelser vil medvirke til affektivt at "lade" en følelse, således at den i nogle tilfælde rejser bagud i den kollektive bevidsthed (Schwartz og Bom, 2018, s. 9). Ud fra disse processer taler Ahmed også om følelsesfællesskaber, der opstår i samfundet, og som dækker over en slags affektiv konsensus, der fortæller, hvordan bestemte affekter bør opfattes (Ahmed, 2004, s. 110). Det affektteoretiske perspektiv på skam er altså med til at beskrive, hvorfor arbejdsløshedsskam fører til en frygt for ekskludering fra et samfund (Aarhus, 2020).

Det arbejdsløse spøgelse i Bodil Steensen-Leths *Møller* (1991)

I *Møller* møder vi den arbejdsløse skovfoged Oluf, der efter sin afskedigelse ikke kan finde mening i tilværelsen, fordi han føler, han har mistet sin funktion. Særligt for romanen er Olufs indre følelsesliv, der bliver skildret gennem en heterodiegetisk personbunden fortæller, og det er gennem en hyppig brug af *stream of consciousness* og ironiske overdrivelser, at Olufs egen skam og stigmatisering af arbejdsløshed kommer til udtryk.

Fra romanens begyndelsen er det tydeligt, at Oluf føler arbejdsløshedsskam, men som han fortæller, føltes det ikke sådan, da han i første omgang blev arbejdsløs:

Da han var kommet sig over chokket, var han sikker på, at han hurtigt ville få en ny stilling. Hvis man bare gad, var det let nok at få arbejde. Alle de, som gik rundt i årevis og var arbejdsløse, foretrak i virkeligheden ikke at bestille noget. (Steensen-Leth, 1991/2016, s. 6)

Tidligt i sin arbejdsløshed forsøger Oluf at opretholde en værdig position ved moralsk at disidentificere sig med de ledige, som han mener er dovne og mangler flid. Det samme sker, da han for sin kone Ellys skyld vælger at deltage i et kursus for arbejdsløse, hvor han beskriver de andre kursister som arbejdssky, perverterede, dumme eller langhårede udskud, der lugter ubehageligt. Her er det dog ikke kun moralske distinktioner omkring arbejdsetik, der er på færde, for Oluf disidentificerer sig nemlig også med kropsliggjorte egenskaber, en særlig habitus, der omfatter både renlighed, dannelse og seksualitet. Beskrivelsen af, at de arbejdsløse lugter af æter og kamfer, og at lugten er som en giftig luftart i hans næse, er både overdreven og humoristisk, men den bekræfter også Olufs egen fordomsfulde stigmatisering (Steensen-Leth, 1991/2016, s. 61). Hele scenen på jobsøgningskurset får også parodisk karakter, idet Oluf med en mere gammeldags kønsopfattelse ikke kan forlige sig med, at kursuslederen er en kvinde med en ”kortklippet drengefrisur” (Steensen-Leth, 1991/2016, s. 60). Man får som læser stor medlidenhed med Oluf, for hvis det er det verdensbillede, han har, hvordan skal han så passe ind i det arbejdsmarked, han sidste gang tiltrådte for over 20 år siden?

Selvom Oluf har gjort et ihærdigt forsøg på at værne sig mod arbejdsløshedsskammen, har den alligevel sat dybe spor i hans identitetsopfattelse, da læseren møder ham. Som det fremgår af Ahmeds teori om skamfølelsen, har det sociale aspekt af skam en central betydning for menneskers reaktion på skam, og det er netop også frygten for andre menneskers dømmende blikke, der holder Oluf i hjemmets trygge rammer. I tråd med Tomkins’ forståelse af skam bliver eksempelvis Olufs naboer repræsentanter for en ideel anden, der tilhører et fællesskab, som lever deres liv efter en normativ orden, hvilket indebærer, at man går på arbejde. Derfor frygter Oluf at blive et konkret sladderemne og giver udtryk for en affektiv konsensus om, at man faktisk bør skjule sig, hvis man er arbejdsløs, eller lade som om, at man stadig går på arbejde. Den altomsluttende angst for at blive set udvikler sig til et direkte forfølgelsesvanvid hos Oluf, hvilket indikerer, at han har

internaliseret arbejdsløshedsskammen. At han har indoptaget denne skamfulde forestilling om at være arbejdsløs til et punkt, hvor han nu også dømmer sig selv, antyder, at det er en længerevarende internalisering, der nu har fået lov at rodfæste sig. Skammen udfolder sig altså i Olufs krop som en følelse, der ikke vil ses og dermed eksponeres, hvorfor han ekskluderer sig selv fra samfundets blikke. Men netop denne handling forstærker affekten, fordi han dermed dømmer sig selv som en afviger, der rent faktisk bør udskammes. Dette sker blandt andet, da skraldemanden en dag ringer på døren, og Oluf føler sig overfuset:

Hvad bildte den skraldemand sig ind? Forestillede han sig, at Møller havde en elskerinde rendende nogen rundt inde i stuen? Måske endda en mindreårig. Så ville der rigtig blive noget at snakke om i nabolaget. Nu fik man omsider vished for, hvordan arbejdsløse fordrev tiden. (Steensen-Leth, 1991/2016, s. 111)

I citatet bliver Olufs egne fordomme om arbejdsløse som utugtige og forargelige mennesker projiceret over på skraldemanden, og særligt sidste linje er interessant, fordi sætningen til forveksling ligner *dækket direkte tale*, men i virkeligheden er Olufs *indre monolog*. Man kan altså sige, at en internalisering af arbejdsløshedsskammen finder sted og i så stor grad, at der er tale om interpellation, fordi Oluf indlejrer de fordomme om arbejdsløse, han forestiller sig samfundet har, i sig selv og dermed dømmer sig selv ud fra dem. Jeg vil vende tilbage til denne internalisering i analysen af *Slagterkoner og bagerenker*.

Oluf har ikke gode chancer for at finde et nyt arbejde som skovfoged. Han føler sig fremmedgjort og kasseret trods sin store arbejdsiver og pligtopfyldelse. Oluf reagerer altså netop på det, som Standing også beskriver, nemlig at risiko og usikkerhed nu er pålagt arbejdstageren og ikke arbejdsgiveren, hvilket giver arbejderens ansvaret for at være konkurrencedygtig. Oluf begrundet ikke sin arbejdsløshed med hverken rationalisering eller et ændret arbejdsmarked, men sammenligner derimod sig selv med en vare, der er blevet dårlig og fravalgt, hvilket giver ham en følelse af forfald.

Apatien og fremmedgjortheden ender med at sprede sig til flere aspekter af Olufs tilværelse. For selvom han med sine 49 år ikke befinder sig i en aldersgruppe, hvor positionen uden for arbejdsmarkedet vil kunne legitimeres med en pension, føler han sig, grundet arbejdsløsheden, tvunget ind i denne sidste fase af sit liv. Han lever ikke op til sine egne krononormative forventninger om aldring, som altså dækker over temporale normer for, hvornår man bør gøre bestemte ting i livet (Freeman, 2010). Eftersom overgangen fra

arbejdslivet til pensionen markerer begyndelsen på alderdom, føler Oluf, at han er ved at tage afsked med livet (Wanka, 2019, s. 495). Selvom han så inderligt ønsker et følelsesfællesskab, hvor der er plads til hans følsomhed, magter han ikke at finde det i sit ægteskab, som han for længst mener er ”afgået ved døden” (Steensen-Leth, 1991/2016, s. 57). Særligt er parrets intime liv blevet problematisk:

Hendes frodighed rystede ham. Hun var så rund og blød. Alt for rund og blød og kvindelig til hans sterile tomhed. Hvad skulle han gøre? Han vidste, at Elly led under manglen på kærlighed. Men efter at han var blevet arbejdsløs, var også den side af tilværelsen gået i stå (...) Ind imellem hadede han Elly. Hun var vital, fuld af livskraft og vilje til elskov. Hun stillede krav til ham. (Steensen-Leth, 1991/2016, s. 45)

Ud fra ovenstående er det tydeligt, at Olufs maskulinitet udfordres af hans arbejdsløshed. Ellys vitalitet og kvindelighed står i stærk kontrast til hans sterile tomhed, og i magtesløshed bliver han vred over de forventninger, hun har til ham, som han ikke længere føler, at han kan indfri. Oluf står altså midt i en maskulin krise, fordi han ikke mener, han kan leve op til de forventninger, der er til ham som mand i et heteronormativt ægteskab.

I romanens afslutning kæmper Oluf en sidste gang for sin maskuline værdighed, da en tyv bryder ind i hans hus, selvom han godt ved, at Oluf er hjemme. Tyven forsøger at ydmyge Oluf, hvilket han nægter at tage del i, og tyven slår ham derfor ihjel. Fortællingen ender ret symbolsk med, at Oluf befinder sig i et islandskab, som han nu har kræfter til (og finder det meningsfuldt) at udforske.

Social deroute i Jens Blendstrups *Slagterkoner og bagerenker* (2016)

Jørgens oplevelse af arbejdsløshed i *Slagterkoner og bagerenker* kan bedst betegnes som en social deroute. Efter 22 år som elmontør hos Due-El bliver han afskediget som led i en effektiviseringsproces, hvorefter han langsomt mister fodfæstet, fordi arbejdsløsheden og hans stigende alkoholindtag gør ham ængstelig og paranoid. Også Jørgens maskulinitet bliver udfordret af arbejdsløsheden, fordi han ligesom Oluf føler sig fremmedgjort overfor sit ægteskab og konen Anita. Derudover udvikler han et tiltagende fremmedhad, fordi han bliver overbevist om, at polske arbejdere overtager hans arbejde i den velfærdsstat, hvor han skulle kunne have et trygt arbejdsliv. Desperat forsøger Jørgen at flygte fra den demaskuliniserende

arbejdsløshedsskam gennem diverse udskejelser og seksuelle fantasier, hvilket ses i romanens tragikomiske og absurde elementer.

Som vi så i *Møller*, er det også i begyndelsen af Jørgens arbejdsløshed, at moralske distinktioner tages i brug som et værn mod skammen over selv at være arbejdsløs. Jørgen tager nemlig stærk afstand fra de arbejdsløse, der angiveligt dør af rygning og druk, men særligt er det også, at han kraftigt disidentificerer sig med de følelser, han associerer med prekære arbejdsforhold. Dette kommer bl.a. til udtryk, da han læser om en kvinde, der nærmest arbejder som daglejer med opvask for at kunne beholde sin kontanthjælp, og Jørgen overvejer, hvordan kvinden må føle:

Hun virker rådvild. Det ville Jørgen også være. Som et dyr der er blændet af cirkulærer. Lige nu har hun fået luft, står der. Regeringen er gået ind og har sikret hendes dagpenge et år frem. Men hvad så bagefter? (Blendstrup, 2016, s. 147)

Jørgen beskriver her følelser, der i sammenhæng med Standings beskrivelse af prekariatet, kan siges at blive affødt af, at risiko og usikkerhed nu pålægges arbejdstageren: nemlig rådvildhed, ængstelighed og afmagt. Kvindens liv som arbejdsløs er prekært, fordi hun med sin understøttelse og sit daglejerarbejde har en usikker tilknytning til arbejdsmarkedet, der ikke giver hende et liv i trygge rammer, hverken økonomisk eller socialt.

Jørgen er dog ikke alene med sin disidentifikation og stigmatisering af arbejdsløse. Til møderne i sin fagforening El-Forbundet oplever han nemlig, at der findes uskrevne normer for, hvordan man bør agere som ledig. Disse implementeres af jobrådgiveren Hanne Hansen med både skrækhistorier om ledige, der dør på grund af alkoholmisbrug, og advarsler om ikke at opsøge de ledige, der holder op med at komme til møderne: "Fordi omgang med mennesker der er gået i stå, bibringer én det billede at det giver mening at gå i stå" (Blendstrup, 2016, s. 145). Set i lyset af Ahmeds teori om affektive økonomier kan man sige, at Hanne (og dermed fagforeningen) bliver medskaber af en affektiv økonomi i forhold til arbejdsløshed, der intensiverer skamfølelsen og får den til at klæbe uløseligt til arbejdsløsheden. El-Forbundet bliver for Jørgen derfor ikke et følelsesfællesskab, hvor de negative følelser kan drøftes og legitimeres. I stedet skal man føle, at man er i fare for yderligere udskamning og social eksklusion, hvis man mister motivationen eller villigheden i sin jobsøgning.

Selvom Jørgen gør et bradt forsøg, viser det sig alligevel ikke at være så let at fastholde optimismen gennem arbejdsløsheden. Arbejdsløshedsskammen, som i Jørgens krop ofte tager form af panikangst og paranoia, kommer, ligesom hos Oluf, til udtryk i frygten for at blive dømt og udskammet af andre mennesker:

Han tænker at de andre lægger mærke til ham. Der har vi den lille mand, Karen. Hvor er han lille, hvad? Ja, det er den borte mand. Jakken fra El-Forbundet er pludselig alt for stor. For helvede, mennesker, så lad mig dog være. (Blendstrup, 2016, s. 43)

Jørgens paranoide tanker har her udviklet sig til, at han forestiller sig forbipasserende i Bilka patronisere og udstille ham. Hans tanker bliver altså hjemsøgt af denne imiterede dækkede direkte tale, som han internaliserer, hvilket medfører, at han har behov for at flygte og skjule sig. Som tidligere nævnt er det altså både Oluf og Jørgen, der isolerer sig for at undgå de udskammende blikke, der i sidste ende kan dømme og ekskludere dem fra fællesskabet. Men netop denne handling forstærker affekten, fordi fortællerne dermed dømmer sig selv som afvigere, der bør udskammes. Internaliseringen resulterer derfor i interpellation, hvis konsekvens er, at fortællerne fjerner sig fra samfundets blikke. Men det er altså det, der giver skammen lov til at vokse og dermed klæbe uløseligt til de arbejdsløse kroppe.

Som afslagene på Jørgens jobansøgninger hober sig op, begynder han at give sig selv skylden for at være utilstrækkelig. Hanne Hansens tilgang til jobsøgning fordrer nemlig, at han bruger mere end blot sine tidligere erhvervserfaringer til at få sig et job, men det evner Jørgen ikke. Han har svært ved at forholde sig til, at han skal være entreprenant, omstillingsparat og fleksibel i sin jobsøgning. Hvad Jørgen oplever, stemmer da også overens med Standings beskrivelse af, at prekariatet blandt andet består af mennesker, der falder ud af den gamle arbejderklasse og ikke synes at kunne finde tryghed på arbejdsmarkedet. Disse mennesker kan ikke gøre brug af en høj uddannelse, og de føler sig udsatte, fordi den neoliberale ideologi pålægger den arbejdsløse skylden for ikke at være konkurrencedygtig nok.

Som vi så i analysen af *Møller*, fyldte arbejdsløshedsskammen så meget i Olufs krop, at han ikke magtede at modarbejde den, men for Jørgens vedkommende er det en helt anden sag. For med somme tider desperate og direkte vanvittige handlinger forsøger Jørgen netop at modarbejde den følelse af skam, der gør ham rastløs, paranoid og ængstelig. Først og fremmest oplever han i begyndelsen en ustopkelig virketrang. Særligt kommer denne følelse til udtryk i han og konen Anitas hverdagsliv og sexliv. Jørgen viser mere overskud, tager

initiativ og poserer for hende. Dette varer dog ikke ved, for når han af Anita bliver konfronteret med sine hæmningsløse impuls køb, føler han sig beskyldt for at være amoralsk og doven, altså netop de egenskaber, han selv tillægger arbejdsløse. Han kan ikke forlige sig med, at det er Anita, der er eneforsørger, og dette hænger sammen med hans lidt indgroede forståelse af kønsroller og tilknytning til det traditionelle maskulinitetsideal om ekstrem selvstændighed. Så selvom han befinder sig i et ægteskab, hvor der er plads til, at han kan vise følelser, har han alligevel brug for at værne sig mod den demaskuliniserende skam, og dette ”fix” finder han hos naboen Madsen. ”Pappa Madsen” (Blendstrup, 2016, s. 80), som Jørgen ender med at kalde ham, bliver for Jørgen repræsentant for en traditionel maskulin mand, hvis maskulinitet i høj grad kommer til udtryk gennem hans habitus. Madsen holder af boksekampe i fjernsynet, dåseøl og heavy metal, og så har han ikke meget tilovers for kvinder. I dette selskab finder Jørgen derfor solidaritet, men han ender med at efterligne Madsens sommetider hypermaskuline adfærd, og det er også i dette selskab, Jørgens alkoholmisbrug tager fart.

Romanens afslutning får en afgørende betydning for Jørgens arbejdsløshedsskam. Efter Anita er gået fra ham og har bedt ham om at flytte, ender han i sine forældres gamle hus, hvor han opdager sin fars kartotek af billeder af nøgne damer. Opdagelsen fjerner på én gang al Jørgens skyld og demaskuliniserende skam, fordi han nu ser sig selv tilhørende en slægt med den hellige pligt at overvåge og elske de dejlige damer (Blendstrup, 2016, s. 413). Jørgen synes endegyldigt at være bevidst om, at hans liv har taget en deroute, men det gør ikke længere noget, og da læseren til slut møder ham i epilogen, som udspiller sig i april, er han stadig fuld, men han smiler.

Den udskammende jobsøgning i Lau Aaens *Dagpengeland* (2012)

Bogen *Dagpengeland* er blevet til på baggrund af Lau Aaens blog af samme navn, og adskiller sig derfor fra de to foregående værker med sin autofiktive genre. Historien fortælles af Lau, som er nyuddannet og arbejdsløs, og man følger så at sige hans vej ind på arbejdsmarkedet og ikke en kamp for at komme tilbage til det. Fortælleformen bliver her brugt til satirisk at sætte arbejdsløshedsskammen på spidsen, fordi skammen ikke skildres som noget, Lau forsøger at modarbejde, men som noget, han allerede har internaliseret. Gennem ironi og påtaget upålidelighed parodierer Lau nemlig det menneske, som beskæftigelsessystemet (herunder både jobcentret og andenaktøren Integro) forsøger at gøre ham til, fordi han er arbejdsløs.

Som nyuddannet cand.scient.adm. bliver Lau mødt af et jobcenter, der fortæller ham og andre ledige om ”det der internets” og om, at man både kan venstre- og højreklikke med en mus (Aaen, 2012, s. 16). Herefter går det kun ned ad bakke, for også på jobsøgningskurset Integro behandles arbejdsløse, som om de er ubegavede eller uregerlige børn, der skal holdes under opsyn. Dette kommer rent praktisk til udtryk ved, at kursisterne på Integro har hjælpelærere og gårdvagter, og at regler bliver manisk gentaget. Men det er også gennem en mere direkte stigmatisering, at konsulenterne pådutter kursisterne at være dumme. Dette ser man f.eks., da konsulenten Vinnie vejleder holdet om, hvordan mennesker lærer bedst:

– Jeg kan forestille mig, at du er meget, meget, meget kinæstetisk, for du skriver meget, Lau. Du er ikke så god til det med at gå i skole og bare at sidde og lytte, vel? Så lærer du ikke noget. Ind ad det ene øre, ud ad det andet. Det er fuldstændig ligesom min veninde Vibekes datter.

Vinnies veninde Vibekes datter er ordblind. (Aaen, 2012, s. 131)

Læring og uddannelse bliver generelt beskrevet af konsulenterne som noget, kursisterne må have problemer med, og det er her svært at forestille sig, at Vinnie er klar over, at Lau har taget en lang videregående uddannelse. Satiren er tydelig i denne scene, der efterligner en særlig retorik inden for beskæftigelsessystemet, der i sin iver efter at fortælle de jobsøgende, hvad de gør forkert, ender med at afsløre sig selv som uvidende.

Udover at arbejdsløse stigmatiseres som ubegavede og som børn, er det også et gennemgående træk i Laus fortælling, at de stigmatiseres på baggrund af manglende moral, arbejdsomhed og ansvarsfølelse. Allerede første dag på kurset tydeliggøres Integros overordnede målsætninger via en overheadprojektor, og Britta læser højt, at de ønsker: ”at give moral, etik og accept en høj prioritet” samt ”at fremme etikken hos mennesker via respekt for det enkelte individ” (Aaen, 2012, s. 29). Gennem sådanne udtalelser synes Integro altså at mene, at arbejdsløses tænke- og handlemåder strider imod normerne for, hvordan man opfører sig, og at man ikke er etisk anlagt, hvis man er arbejdsløs. Arbejdsløshed bliver i den forbindelse beskrevet af Britta som ”en dum vane” (Aaen, 2012, s. 39), som de sammen skal have ændret, hvilket medvirker til at give kursisterne skylden for, at de stadig er arbejdsløse, som om det er en adfærd, de har tillært sig. Og skulle man føle sig uretfærdigt behandlet på kurset og have lyst til at klage, så er det nok, fordi man i virkeligheden ikke vil have et job, påpeger Jytte (Aaen, 2012, s. 71). I det tilfælde kan Integro tilbyde dem en

virksomhedspraktik ovre på plejehjemmet (Aaen, 2012, s. 34-35). Det virker derfor helt paradoksalt for læseren, at konsulenterne fører en affektiv styringspraksis, der for at give jobsøgende motivation og selvtillid benytter sig af udskammende metoder.

Den sidste del af Integros stigmatisering handler om nedtrykthed og mangel på formål i livet. Britta starter første dag på kurset med at fortælle, at hun og søsteren Jytte med Integro har hjulpet mange mennesker: ”Vi har simpelthen løftet dem op og hjulpet dem videre i livet. Givet dem et formål med at være her. Hjulpet dem med at blive til noget, ikke?” (Aaen, 2012, s. 22). Særlige følelser knyttes her til arbejdsløshed: depression og meningsløshed, og det bliver en gennemgående generalisering, og endda en trussel, at man hurtigt bliver deprimeret af at være arbejdsløs. Derfor har Integro også iværksat *Du er noget særligt-sangen*, som præsenteres for kursisterne, så de efter sigende kan få troen på sig selv tilbage. Selvom hele sangteksten er komplet tragikomisk, som sætningen ”prøv at turde tørre” (Aaen, 2012, s. 54), er der et specielt afsnit, man kan hæfte sig ved, nemlig: ”Vov det halve øje! Spræng din spændetrøje. Tro at det kan nytte, det du gør og det du vil” (Aaen, 2012, s. 54). Det er da netop med metaforen om en spændetrøje, at ansvaret for, at kursisterne ikke er i arbejde endnu, placeres hos dem selv som en personlig brist eller hindring, de skal arbejde sig igennem.

Som jeg nævnte tidligere, er det ikke fortælleren i *Dagpengeland*, der giver udtryk for en disidentifikation med andre arbejdsløse, derimod har konsulenterne behov for at markere en afstand til kursisterne, hvilket Britta tydeliggør i følgende udsagn:

Men mange arbejdsløse har ikke den samme personlige balance, forklarer Britta. Deri er en forskel på arbejdsløse og Britta. Heldigvis er personlig balance noget af det, kurset her skal hjælpe os kursister med at få. Vi skal jo netop bygge hele mennesker op fra bunden, forklarer Britta. (Aaen, 2012, s. 30)

Foruden et tydeligt lærer-elev-forhold mellem kursisterne og konsulenterne, italesættes også et mere ulige magtforhold, fordi Britta har behov for at disidentificere sig med sin egen generaliserende opfattelse af arbejdsløse. Hvad der menes med personlig balance, synes det ikke vigtigt for Britta at forklare. I stedet fremstiller hun sig selv som finere end alle de arbejdsløse, idet hun udgrænser dem som noget ”andet”, og tydeliggør, at det er gennem Integro, at de kan blive som hende.

Som nævnt er det særligt for fortælleformen i *Dagpengeland*, at Lau imiterer en naiv og autoritetstro arbejdsløs, med andre ord den arbejdsløse, som Integro forsøger at gøre ham til. Dette giver læseren en følelse af, at hvis man agerer, som beskæftigelsessystemet ønsker, ender man ikke med flere reelle kompetencer til at komme i arbejde, men i en cirkulationsproces, der i sidste ende forstærker følelsen af skam og elendighed. Når Lau eksempelvis nærer stor beundring for systemets bureaukrati, der med utallige blanketter gentager de samme regler og informationer, bliver ironien og parodien centrale virkemidler for den implicitte kritik af beskæftigelsessystemet. Det samme sker, da kursisterne skal igennem forskellige ligegyldige øvelser og test for at opdage unikke sider af sig selv, alt sammen for at kunne imødekomme et entreprenant ideal. Det vil sige, at Lau og de andre kursister blandt andet skal lære at tale i telefon eller give det helt rigtige håndtryk, og hvis de ikke efter konsulenternes mening mestrer disse affektive pseudokompetencer,¹ må der være noget galt med dem og ikke øvelserne. Også her gengiver *Dagpengeland* altså en særlig retorik inden for beskæftigelsessystemet, for her parodierer værket de diskurser og den new age-personlighedsteori, som dagpengesystemet gør brug af. Det var da også netop denne retorik, som Jørgen i *Slagterkoner og bagerenker* mødte hos Hanne Hansen, hvilket gav læseren et indtryk af, at hans egen fagforening ikke var på hans side. Når Lau derfor giver udtryk for, at det er ham selv, der fejler, imiterer han den internaliserede arbejdsløshedsskam, som beskæftigelsessystemet er ansvarlig for at udøve. Laus forløb på Integro, som han selv beskriver som en ”uddannelse”, har været hårdt affektivt arbejde. Hans historie ender, hvor den startede, på jobcenteret, hvor han på kaffask vis bliver tilbudt igen at komme på aktiveringskursus hos Integro.

Afrunding

Denne artikels overordnede mål har været at undersøge, hvad der ligger til grund for arbejdsløshedsskam hos mænd. Som mine analyser viser, må arbejdsløshedsskam forstås som en påvirkning af individet, der kommer både indefra og udefra. Hos fortællerne i *Møller* og *Slagterkoner og bagerenker* opstår skammen som en følelse af ikke at være tilstrækkelig: Dette skyldes både mændenes maskulinitet, klasse, ægteskab og alder. Som et forsøg på at modarbejde skammen har de derfor et stærkt behov for at disidentificere sig og dermed tage afstand til andre arbejdsløse, som de selv stigmatiserer som amoralske, dovne eller endda giftige. De ender dog begge med at internalisere skammen til en grad af interpellation,

¹ Termen er lånt fra Aarhus' (2018) læsning af *Dagpengeland*.

forfølgelsesvanvid og (for Jørgens vedkommende) alkoholmisbrug, hvilket bestemt ikke gavner deres (mis)trivsel. Internalisering og påtaget identifikation driver også fortællingen i *Dagpengeland*, hvor Lau med påtaget naivitet foregiver at være netop den arbejdsløse, som Integro og jobcenteret stigmatiserer ham som. I alle værkerne ses således en parodierende kritik af beskæftigelsessystemets udskammende karakter. Samtidig bliver ironi og overdrivelse brugt til at fremme læserens forståelse af Olufs og Jørgens sandsynligvis permanente ekskludering fra arbejdsmarkedet, fordi de nu, ligesom Lau, skal kunne sælge sig selv på et arbejdsmarked, der ikke ligner det, de tiltrådte for over 20 år siden. For selvom Oluf og Jørgen bliver arbejdsløse, fordi arbejdsmarkedet har ændret sig, og fordi de tilhører prekariatet, opstår arbejdsløshedsskammen som en reaktion på, at de føler sig ekskluderet fra et fællesskab.

En stor del af arbejdsløshedsskammen hænger som sagt også sammen med maskulinitet. Først og fremmest skal fortællerne nemlig forholde sig til deres egne kønsstereotype normer, der knytter maskulinitet til lønarbejde. Mine analyser bekræfter dermed, at traditionelle maskulinitetsidealer om forsørgelse og ekstrem selvstændighed stadig kan påvirke mænd med lavere uddannelsesbaggrund som Jørgen og Oluf. Men arbejdsløsheden påvirker også mere direkte kropsligt mændenes kønsdrift: For hvor Oluf føler sig fanget i en steril tomhed, gør Jørgen sig i sine surrealistiske fantasier til overmenneske eller sexgud. Begge disse copingmekanismer er interessante; først og fremmest fordi Olufs mangel på sexlyst bekræfter, at maskulinitetsidealet for ham i høj grad hænger sammen med hans krononormative forventninger til aldring. Selvom Oluf ikke er en aldrende mand, opfatter han sig selv som gammel (og endda syg og døende), fordi han ikke kan imødekomme sit eget aktivitetskrav. Arbejdsløsheden tvinger derfor Oluf i konflikt med et traditionelt maskulinitetsideal, som han ikke synes at have været udfordret af, da han var i arbejde. Det samme sker for Jørgen, der mildest talt overkompenserer for skammen ved at søge ly i en hypermaskulin primitiv, dyrisk kønsdrift. I sine abstrakte fantasier søger Jørgen nemlig bekræftelse hos imaginære kvinder, måske netop for at bekræfte sig selv i den selvsamme vitalitet, som Oluf mener at have mistet.

I lyset af ovenstående giver det desuden mening at påpege, at fortællerne i alle tre værker ikke kun reagerer på idealet om ekstrem selvstændighed i forbindelse med deres maskulinitet. Som Mai og Simonsen (2023) nævner, bliver alderdom og aldring ikke just glorificeret i vores neoliberale kultur, der blandt andet hylder ungdom, mobilitet og omstillingsparathed. I en neoliberal sammenhæng kan man altså i stedet se ekstrem selvstændighed

som et højaktuelt og praktiseret menneskeideal, der i den grad påvirker mennesker uden arbejde. Fordi det kræves af den arbejdsløse, at man konstant er i stand til at mobilisere motivation, passion og selvtillid, bliver der ikke plads til, at man kan føle skam, hvis dette projekt ikke lykkes.

Som Aarhus (2023) også nævner, er der de senere år kommet et større fokus på mænds sundhed og trivsel, og undersøgelser viser blandt andet, at mænd lever kortere end kvinder, har en højere selvmordsrate end kvinder og at mænds psykiske lidelser ofte er underdiagnosticeret (Forum for Mænds Sundhed, 2023). Organisationens Forum for Mænds Sundhed bekræfter, at mænds ulighed, når det drejer sig om sundhed, er ualmindeligt stor, når den undersøges i et krydsfelt med økonomi, samliv eller geografi. Når Svend Aage Madsen, der er psykolog og desuden formand for organisationen, fremhæver, at der blandt andet er kulturelle årsager til, at mænd har lært ikke at forholde sig til deres følelser, indebærer det netop kønsstereotype normer og forventninger. Han mener desuden, at det vil være godt for mænd at udvikle et sprog for deres følelser, som de kan dele med andre (Asmussen 2023). I den forbindelse hæfter jeg mig særligt ved en læserhenvendelse, som stammer fra Lau Aaens blog dagpengeland.dk:

Jeg sendte linket til min bror, der har gået ledig i længere tid nu. Han ringede til mig og var aldeles flad af grin; han kunne genkende en masse af de ting, du skrev [...]. Og tak for at jeg lige fik lov til – igen – at høre min bror grine af det hele. (dagpengeland.dk, 2023)

Reaktionen fra broren i dette citat tyder på, at når den humoristiske tone i dagpengeland.dk tematiserer følelsen af skam gennem humor, får også læseren mulighed for at tilgå alvorlige emner med en ironisk distance. Samspillet mellem genkendelighed og humor er formentlig det, der har banet vejen for, at brødrene kan gå i dialog om et emne, der under andre omstændigheder kan føles tabuiseret. Ligesom skamfølelsen kan blive forstærket, idet den bliver knyttet til objekter eller mennesker, vil jeg derfor hævde, at også mere positive følelser kan klæbe sig fast og smitte, her gennem læsning. Litteraturen kan fungere som et refleksionsrum eller et affektivt følelsesfællesskab, om man vil, hvor negative følelser om arbejdsløshed kan italesættes og legitimeres. Og gennem mine læsninger samt den forskning, jeg i artiklen har gjort brug af, er det da også tydeligt, at det er sådan nogle fællesskaber, vi har brug for.

Referencer

- Aaen, L. (2012). *Dagpengeland: en sand historie om aktivering*. Gyldendal.
- Aarhus, M.G. (2018). Skammen og dens brødre: Arbejdsløshed, maskulinitet og classeskam. *Kultur & Klasse*, 46(125), 179-198. <https://doi.org/10.7146/kok.v46i125.105556>.
- Aarhus, M.G. (2020). Lediggangens spøgelse: Arbejdsløshed fra Den store depression til Coronakrisen. *Passage. Tidsskrift for litteratur og kritik*, 35(84), 21-34. <https://doi.org/10.7146/pas.v35i84.124934>.
- Aarhus, M.G. (2023). Maskuliniteter i nyere dansk litteratur: Introduktion. *Aktualitet. Litteratur, kultur og medier*, 17(2), 1-10. <https://tidsskrift.dk/aktualitet/article/view/140671>.
- Ahmed, S. (2014). *The Cultural Politics of Emotion*. NED – New edition, 2, Edinburgh University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1g09x4q>.
- Asmussen, B.S. (2023). *Hver femte mand mangler nogen at tale fortroligt med: 'Det er på en måde et køn i krise'*. Danmarks Radio. Tilgæet 23. maj 2023 på <https://www.dr.dk/nyheder/indland/hver-femte-mand-mangler-nogen-tale-fortroligt-med-det-er-paa-en-maade-et-koen-i>
- Bech, G. (2021). *Farskibet*. Gyldendal.
- Blendstrup, J. (2016). *Slagterkoner og bagerenker*. Samleren.
- Bloksgaard, L., Christensen, A., Jensen, S.Q., Hansen, C.D., Kyed, M., & Nielsen, J.K. (2015). Masculinity Ideals in a Contemporary Danish Context. *NORA. Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 23(3), 152-169. <https://doi.org/10.1080/08038740.2015.1046918>.
- Christensen, A.-D. (2019). Maskuliniteter, magt og intersektionalitet. *Politica*, 51(1), 19-38. <https://doi.org/10.7146/politica.v51i1.131103>.
- Dagpengeland.dk. *Reaktioner*. Lene. Tilgæet 7. maj 2023 på <http://www.dagpengeland.dk/reaktioner.html>.
- Felski, R. (2000). Nothing to declare: Identity, Shame, and the Lower Middle Class. *PMLA*, 115(1), 33-45. <https://doi.org/10.2307/463229>.
- Felski, R. (2008). *Uses of literature*. Wiley-Blackwell. EBSCOhost. <https://web-p-ebSCOhost-com.proxy1-bib.sdu.dk/ehost/detail/detail?vid=0&sid=1ec28339-f0c7-42c9-80da-4a3083997a0a%40redis&bdata=JnNpdGU9ZWWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=266066&db=nlebk>.
- Forum for Mænds Sundhed (u.d.). *Viden om Mænds Sundhed*. <https://sundmand.dk/viden/>
- Freeman, E. (2010). *Time binds: Queer temporalities: Queer histories*. Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822393184>.

- Heede, D. (2013). Køn. I L.H. Kjældgaard, L. Møller, D. Ringgaard, L.M. Rösing, P. Simonsen og M.R. Thomsen (red.), *Litteratur: Introduktion til teori og analyse* (s. 267-278). Aarhus Universitetsforlag.
- Lamont, M. (2000). *The dignity of working men: Morality and the boundaries of race, class and immigration*. Russell Sage Foundation.
- Lund, N.F. (2021). Samtidslitteratur, arbejderlitteratur? *Arbejderhistorie. Tidsskrift for historie, kultur og politik*, 2021(1). <https://sfah.dk/portfolio/2021-nr-1/>
- Mai, A.-M., & Simonsen, P. (2023). Når jeg bli'r gammel. Moden maskulinitet og god aldring i ny dansk ældrelyrik. *Aktualitet. Litteratur, kultur og medier*, 17(2), 47-65. <https://tidsskrift.dk/aktualitet/article/view/140674>.
- Reinicke, K. (2010). Arbejdsliv, maskulinitet og karrieredilemmaer. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 12(2), 36-53. <https://doi.org/10.7146/tfa.v12i2.108861>.
- Schwartz, C., & Bom, A.K. (2018). Affektive Kulturstudier. I Jørn Ingemann Knudsen (red.), *Metodehåndbogen*. <https://metodebogen.dk/index.php?id=7589>.
- Skeggs, B. (1997). *Formations of class & gender: Becoming respectable*. SAGE.
- Standing, G. (2017). *Prekariatet: Den farlige nye klasse*. Informations Forlag.
- Steensen-Leth, B. (2016). *Møller* (1. e-bogsudg.). Lindhardt og Ringhof. (Originaludgave 1991).
- Wanka, A. (2019). Change ahead: Emerging life-course transitions as practical accomplishments of growing old(er). *Frontiers in Sociology*, 3(45). <https://doi.org/10.3389/fsoc.2018.00045>.
- Wung-Sung, J. (2023). *Ud af ti mænd*. Politikens Forlag.